

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

V/2012

ОЛЕГ НИКОЛАЈЕВИЧ ТРУБАЧОВ И СЛОВЕНСКА ЕТИМОЛОГИЈА ТОПОНИМА ВРБАС

ДЕСЕТ ГОДИНА ОД СМРТИ СЛАВИСТЕ КОЈИ ЈЕ ОБИЉЕЖИО ЕПОХУ (1930–2002)

Апстракт: У првом дијелу овога рада разматра се допринос О. Н. Трубачова етнолингвистици, ономастици и етимологији. Руски научник се посматра као најистакнутији слависта епохе и као пријатељ руске културе. У другом дијелу рада се ближе образлаже Трубачовљева етимологија топонима Врбас, који је првобитно био етнотопоним, потом хидроним, а интерпретира се као сугласничка основа на *n*-у беспредложном локативу множине који је секундарно подвргнут топонимизацији.

Кључне ријечи: етнолингвистика, ономастика, србистика, етимологија, етнотопоним, хидроним, беспредложни локатив, сугласничке основе.

1. Олег Николајевич Трубачов

Прошло је десет година како Олег Николајевич није са нама. **1** Упознао сам га, као једног од два замјеника директора Института за руски језик АН СССР-а, школске 1977/1978. године, док сам прикупљао грађу за докторску дисертацију у историјским картотекама руског језика које су похрањене у овом храму науке. Препознавао сам његов рукопис, и његов стил, на лексикографским фишама, кад је писао рецензије на моје чланке који су објављивани у руским научним часописима (за зборник „Етимологија“, који је он уређивао, није писао рецензије него

би саопштавао о прихватању рада). Ти сусрети су касније прерасли у пријатељство. Сусрети са њим били су вишеструко инспиративни. За мене је он био мјерило мудрости и праведности.

У уводној студији *Српски језик, писмо и народност у културно-историјском и лингвистичком контексту* књиге *Бирилица на раскришћу векова* [Маројевић 1991а: 5–17], која је потом, у новој редакцији, прештампана у књизи *Српски језик данас* [Маројевић 2000б: 67–77; Маројевић 2008: 67–77], размотрио сам појмове *српски народ*, *српски језик*, *српски књижевни језик* и *српско писмо*. У тој студији сам, у појмовном и термилошком значењу, успоставио разлику између *српског народа* као описног етнонима, синонимичног основном облику *Срби (Србљи)*, и *српске народности* као ознаке етничке самосвијести (*припадност српском наро-

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта 178014 *Динамика структура савременог српског језика*, који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

ду'). Док се српски народ као етничка категорија одређује границама распрострања српског језика, српска народност је условљена, поред осталог, и слабом етничком самосвијешћу српског народа.

У тој студији [Маројевић 1991: 8] истакао сам и слѣдеће. Да би се илустровало постојање народа без имена који мора да се идентификује помоћу замјеница „ми“, „своји“, „наши“ не треба — како истиче руски етимолог Олег Трубачов — ићи међу домороце Централне или Јужне Америке, довољно је пажљиво посматрати језичку и етничку ситуацију у Југославији, која и представља стање „потенцијалног одсуства етнонима“. И поред постојања веома старих етнонима *Срби* и *Хрвати* — наставља Трубачов — један исти у принципу језик Хрвати све досад зову *хрватски* или *српски*, а Срби — *српски* или *хрватски*; све досад одлучујуће дифференцијално обиљежје између двију нација јесте културно (католик је синоним Хрвата, а православца синоним Србина), истим језиком говоре мухамеданци Босне и Херцеговине, тј. у духу културних опозиција — ни Срби ни Хрвати, најзад, тамо има и извјестан проценат лица (говорника српскохрватског језика) који нису ни једно, ни друго, ни треће („неодређени“). Оваква изузетно сложена ситуација доводи до стихијског обнављања праксе архаичног предетнонимског стадијума, и у Југославији, земљи развијених савремених нација, имамо прилику да чујемо именована типа „наш језик“ како у свакодневном разговору („Како лијепо говорите на нашем језику!“) тако и у научном језику (часопис под називом *Наш језик*) [Трубачев 1985: 4]².

2 Для того, чтобы проиллюстрировать существование народа без имени, который вынужден идентифицировать себя при помощи местоимений «мы», «свои», «наши», не нужно — как подчёркивает русский этимолог Олег Трубачёв — отправляться к аборигенам Цен-

Овај архаични стадијум етничке самосвијести као да се, из савремене језичке перспективе, односи на ареал раширености старих етничких имена *Срби* и *Хрвати*. Ближим упознавањем са чињеницама културне историје морају се, закључио сам, Трубачовљева оштроумна запажања кориговати утолико што се описана етничка самосвијест односи у цјелини на српски народ. Наиме, етничко име *Хрвати* историјски се односило само на говорнике тзв. чакавског дијалекта, а затим се постепено ширило на српско (штокавско) и словињско (кајкавско) становништво.

Занимљиво је да је ову моју књигу Олег Николајевич годинама држао у својој полици за књиге у Институту, једину издвојену и окренуту лицем: била му је драга њена тема.

тральной или Южной Америки, «достаточно внимательного взгляда на языковое и этническое положение в нынешней Югославии, и перед нами, *mutatis mutandis*, всплывёт аналогичная ситуация с потенциальным отсутствием этнонима. Разумеется, там есть весьма древние этнонимы *сербы* и *хорваты*» — продолжает О. Н. Трубачёв, — «но один и тот же — в принципе — язык у хорватов до сих пор называется *хорватский* или *сербский*, у сербов — *сербский* или *хорватский*; до сих пор решающий дифференциальный признак между обеими нациями — культурный (католик — синоним хорвата, православный — синоним серба), далее, на том же языке говорят магометане Боснии и Герцеговины, т. е. в духе культурных противопоставлений — ни сербы и ни хорваты, наконец, там же есть известный процент лиц (носителей сербохорватского языка), которые — ни то, ни другое и ни третье („неодређени“ — „неопределенные“). К чему приводит такое исключительно сложное положение? Оно приводит к стихийному возрождению практики архаической доэтнонимической стадии, и в Югославии, стране развитых современных наций, приходится встречать обозначения типа „naš jezik“ как в бытовой речи („Kako lijepo govorite na našem jeziku!“), так и в научной (ср. журнал под названием „Наш језик“), чем как бы снимаются упомянутые противоречия» [Трубачев 1985: 4].

2. У свом (уводном) реферату на VI југословенској ономастичкој конференцији, у октобру 1985. у Доњем Милановцу, О. Н. Трубачов је закључио да стари двотематски словенски антропоними, мада су сложени од заиста апелативних основа, ипак носе нови квалитет пошто чине категорију која би се могла назвати *onomata tantum*, те да они „само формално допуштају развијање фраза типа“ **Ћstiborъ* ‘онај који се бори за част’, **Ћstiradъ* ‘ко се радује части’, **Dal’evojъ* ‘ко ратује издалека’, **Dalimilъ* ‘ко је мио у даљини’, **Gostislavъ* ‘ко је славан по гостима’, **Xornimirъ* ‘ко чува свијет’, **Kazimirъ* ‘ко упропашћује свијет’, „чијим ономастичким сажимањем су тобоже та имена настала“. Трубачов закључује да наведени антропоними имају стварно другачију историју, „што доказује практично одсуство код двотематских имена, које ми издвајамо у групи *onomata tantum*, идентичног полазног апелативног слагања. То значи да ту имамо чиста примарна *nomina propria*, створена као резултат тренутног једнократног чина номинације [...], за који нису били потребни претходни чинови којима би се градиле апелативне сложене и образвале синтаксичке фразе“ [Трубачев 1987: 14–15]³.

3 О. Н. Трубачёв сделал заключение, что старые двусловные славянские антропонимы, хотя они действительно образованы от апеллативных основ, всё же имеют новое качество, поскольку составляют категорию, которая могла бы быть названа *onomata tantum*, и что они «лишь формально допускают развертывание фраз типа» **Ћstiborъ* ‘тот, кто борется за честь’, **Ћstiradъ* ‘кто рад чести’, **Dal’evojъ* ‘кто воюет издалека’, **Dalimilъ* ‘кто мил вдали’, **Gostislavъ* ‘кто славен гостями’, **Xornimirъ* ‘кто охраняет мир’, **Kazimirъ* ‘кто губит мир’, «ономастическим свертыванием которых эти имена якобы являются». О. Н. Трубачёв делает вывод, что приведённые антропонимы имеют действительно другую историю, «что доказывается практическим отсутствием у двусловных имен, выделяемых нами в группу *onomata tantum*, идентичного исходного апеллативного сложения. Это означает, что перед нами чистые изначальные *nomina propria*, созданные

У дискусији која је потом услиједила, прихватајући ту главну идеју Трубачовљевог реферата, изнио сам своју концепцију постанка прасловенских двотематских личних имена: „ако су антропоними настали у непосредном процесу номинације у оквиру личних имена а нису претходно постојали као апелативна лексика, онда је веома могуће да су лична имена типа *Jaroslavъ*, *Ratiborъ* у ствари супстантивизирани придеви са суфиксом *-os* > *-ъ* и да су, према томе, значила *Jaroslavъ* ‘онај који је млад славан’ и сл.“ [Маројевић 1987: 81].

Завршну концепцију постанка прасловенских личних имена, по којој је у старијем типу иницијална компонента била изражена (а у млађем типу се она подразумејувала) императивом (са очуваном старим оптативним значењем) трећег лица једнине, на примјер: *Jaroslavъ* ‘нека буде (новорођени дјечак) рано/млад славан’, образложили смо у посебном раду [Маројевић 1998], који је објављен и на руском језику, управо у часопису који је Трубачов уређивао [Мароевич 2000].

3. Иницијална идеја о обнови србистике као науке родила се на новосадском засиједању међународне научне конференције „Сопоставительные, типологические и сравнительно-исторические исследования русского и других славянских языков (25–28 сентября 1996 г.)“, коју је организовао писац ових редова (засиједање је одржано, уз активно Трубачовљево учешће у гимназији у којој је радио Шафарик а под називом „Русский язык. Сербский язык. Русистика. Сербистика“). И заиста, ако је *русистика* наука која се бави руским

в результате моментального однократного акта номинации [...], для которого не потребовались предварительные акты апеллативного словосложения и синтаксического фразообразования» [Трубачев 1987: 14–15].

језиком, онда и наука која се бави српским језиком (књижевношћу, писмом, културом) у систему научних дисциплина мора добити одговарајуће име — *србистика*.

Основни дио поменутог научног скупа одвијао се у Београду, и на њему је О. Н. Трубачов поднио уводни реферат *Slavica Danubiana continuata: Продолжение разысканий о древних славянах на Дунае*, који сам уочи скупа објавио као посебну књигу [Трубачев 1996: 1–37]. Ова студија ће бити прештампана у другом, допуњеном издању монографије *Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования* [Трубачев 2003а: 370–391], која је постхумно објављена, с тим што је додат податак о времену писања („Июнь 1996 г.“) и првом објављивању („Сербский лексикограф. Белград. 1996.“).

Четири године касније, Олег Николајевич је написао предговор за моју књигу *Старославенске студије* [Маројевић 2000а], при чему је на лијевим странама фототипски пресликан Трубачовљев читко исписан рукопис, с ријетким исправкама, читавог чланка [Трубачев 2000: 6–14]. Колико да се зна: тако је писао Трубачов све своје радове, руком, калиграфски (други су се старали за њихово прекуцавање и објављивање, до ауторске коректуре).

4. У историји славистике и у живим славистичким истраживањима епохе која сенаставља Олег Николајевич Трубачов (рођен 23. октобра 1930 – преминуо 9. марта 2002) остаће као најдаровитији и најсвестранији етимолог и као утемељивач словенске етимолошке лексикографије. Више пута је говорио да се у другим породицама језика реконструишу заједнички коријени, а у славистици се дају комплетне, живе прасловенске ријечи, са својим афиксима и наставцима, па чак и са фразеолошком употребом. Што је то тако,

највећа је заслуга самог Трубачова. Приступивши етимологији „фронтално“, Трубачов је етимологизирао лексикао систем, по појмовно-семантичким пољима и као етнокултурне концепте.

Као етапе на том путу у пантеон међу славистичка божанства послужиће му монографска истраживања, од којих су најважнија *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя* (Москва, 1959) и *Ремесленная терминология в славянских языках (этимология и опыт групповой реконструкции)* (Москва, 1966), превод и допуне дјела „Этимологический словарь русского языка“ Макса Фасмера, покретање и уређивање годишњака-зборника „Этимология“. Али је чедо његовог живота, а у много чему и чедо епохе којој је припадао и коју је стваралачки обиљежио, његов „Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд“.

Двије су фазе у раду на овом фундаменталном дјелу. Прву фазу чине првих тринаест томова, у којима је Олег Николајевич једини аутор, а другу преосталих седамнаест томова који су припремани за његова живота, у којима је он један од аутора-состављача и редактор. О првој фази, из угла ономастике, реферисао је у тадашњој Југославији, у Доњем Милановцу, на VI југословенској ономастичкој конференцији [Трубачев 1987: 9–17]. А о свих тридесет томова требало је да говори у Словенији (Југославије више није било), на XIII међународном конгресу слависта, али је смрт била бржа: постхумно је објављен његов „Доклад пленарного заседания“ [Трубачев 2003б: 1–46].

2. Словенска етимологија топонима *Врбас*

5. На међународној научној конференцији „Сопоставительные, типологические и сравнительно-исторические

исследования русского и других славянских языков“ 25. септембра 1996. године у Београду Олег Николајевич Трубачов је, као што смо истакли, поднио уводни реферат *Slavica Danubiana continuata: Продолжение разысканий о древних славянах на Дунае* [Трубачев 1996: 1–37]. У том реферату, као један од доказа да је средње Подунавље прапостојбина Словена, Трубачов је образложио словенску етимологију топонима *Врбас* указавши да несловенска етимологија овог хидронима као покушај није дала никакве резултате. Доводећи наведени топоним у везу са чешким топонимима типа *Dolas*, који су окамењени беспредложни локативи множине сугласничких основа, Трубачов полази од реконструкције **Virbān-sū > Vьrbasъ* (беспредложни локатив множине етнонима *Vьrbane*).

Лапидарни начин излагања потпуно је разумљив за стручњаке у области упоредне граматике словенских (и индоевропских) језика, али је за лингвисте других профила и за ширу јавност тумачење потребно ближе образложити [види т. 6]. Поред тога, треба објаснити, прво, изостанак јотовања на граници коријена и суфикса (зашто је етноним *Vьrbane* а не *Vьrblane*) [види т. 7], и друго, треба објаснити како је етноним, име племена, транспонован у хидроним, име водног објекта [види т. 8].

6. У Основама упоредне граматике словенских језика, тачније: у предавањима из морфологије која су након ауторове смрти приредили за штампу његови ученици Светозар Николић и Радојица Јовићевић (уз активно учешће Милана Стакића), Радосав Бошковић за локатив множине каже: „Има наставак *-chъ* — код свих основа: **vьlcъchъ, žepachъ, gostъchъ, sunъchъ, materъchъ, kamenъchъ*. Стари је наставак, према томе, за локатив множине — *su*, као што показују други индоевропски језици.“

Потом наводи неколико објашњења, међу њима, на крају, и следеће. „Треће: код сугласничких основа имамо и овде, у локативу множине, оно што смо имали у инструменталу једнине и дативу и инструменталу множине: *ī (ь)* између основе и падежног наставка. Даље, и овде, као у дативу и инструменталу множине, налазимо у словенским језицима остатке од старог и старијег стања: локативе типа старочешко *Dolas, Vrbčas, Lužas*; *Dolas < *dolan-sū* уместо очекиваног **dolъsъ* добијено је према *dolamъ, dolami* у дативу и инструменталу множине“ [Бошковић 1990: 162].

Наравно, и Бошковићев начин излагања је језгровит. Зато га треба појаснити. Фонетским законом о преласку *s* у *ch* — а тај закон се на руском језику зове „правило руки“ јер се прелазак остваривао послуже *r, u, k* и *i* (и дифтонгâ с другом компонентом *u* и *i*) ако послуже *s* није било *p, t* и *k* — добијени су (нови) наставци локатива множине *-ěchъ, -ъchъ, -ъchъ*; наставак *-achъ* код старих основа на **ā* и на **ū*, као и наставак *-chъ* код оних сугласничких основа које чувају „остатке од старог и старијег стања“, појавио се по аналогiji. Ове посљедње у наведеним старочешким топонимима чувају фонетски резултат без дјеловања аналогije, тј. наставак *-sъ*. Њима је Трубачов прикључио и српски топоним *Vьrbasъ* [види т. 5].

С друге стране, *n* се испред *m* фонетски губило у дативу множине: **Doliān-mūs > Dolamъ* и инструменталу множине **Doliān-mī(s) > Dolami*; то губљење се аналошки пренијело на локатив множине *Dolasъ* (јер би иначе сегмент *ān* у облику **Doliān-sū* фонетски дао назал задњег реда *ɔ*). За датив множине типа старосрпско грађамъ дъровъчамъ Бошковић каже: „Како се ти облици објашњавају? Врло просто: старо, рецимо, **polan-mъ*, без полугласника између основе и наставка *mъ*, дало

је *poľatъ*, изгубивши, гласовним путем, *n* испред *m*“ [Бошковић 1990: 158]. А за инструментал множине констатује: „Даље, и овде као у дативу множине, има код основа на *n* остатака од старог стања, облика типа староруско пољами < **poľan-mī* с гласовним губитком сугласника *n* испред *m*“ [Бошковић 1990: 161].

7. У Трубачовљевој етимологији, да би она била потпуно убједљива, треба објаснити зашто је етноним (у номинативу множине) имао облик *Vъrbane* а не *Vъrbľane* и показати да изостанак јотовања на граници коријена и суфикса не доводи у питање увјерљивост реконструкције.

Сугласничке основе којима је реконструисани етноним припадао имале су (у множини) суфикс *-*jān-* (у једнини се основа касније проширила сингулативним суфиксом *-inъ*, помоћу којег су именице из непродуктивних, сугласничких превођене у продуктивне, **ǫ*-основе). Неслоговно *j*, тј. *j*, јотовало је претходни сугласник, на примјер у номинативу множине: **Dol-jān-es* > *Dolane*. Депалатализацијом сугласника *l* у историјском развоју чешког језика објашњава се трансформација старочешког *Dolās* у савремено *Dolas*.

Ако се коријенска морфема већ завршавала на мек (јотован) сугласник, јота се послѣје тог меког сугласника губила, на примјер (у номинативу множине): **Polj-jān-es* > **Poljane* > *Polane*. Тако је суфикс *-*jan-* (звјездица указује да се *j* не чува него је јотован завршни сугласник творбене основе, тј. коријенске морфеме) добио аломорф *-an-* који се могао преносити на творбене основе које су имале тврд завршни сугласник, на примјер: *Vъrbane*. Поред тога, у анализираном примјеру је могла дјеловати дисимилација двију ликвида у сусједним слоговима: *Vъrbľane* → *Vъrbane*. И хидроним *Врбања*, десна притока *Врбаса*, одражава наведену промјену:

име ријеке је постало од етнонима *Vъrbān(inъ)* (једнина у функцији множине), као облик женског рода једине посесива на *-jъ*, супстантивизираног након елипсе номенклатурног назива *rěka*.

8. Остаје да објаснимо како је име племена, етноним који је у множини припадао старим консонантским основама (његов локатив множине), транспонован у хидроним, име водног објекта, који се као *singulare tantum masculinum* мијења по деклинацији старих **ǫ*-основа.

Разматрани етноними имали су прозирну семантику: именом *Polane* названи су становници њива, тј. племе које је живјело у пољима, именом *Lužane* — становници лугова (ливада), именом *Dolane* — становници долова, а именом *Vъrbane* — племе које је живјело уз ријеку, тј. у врбацима. Староруско племе *Derevlane* живјело је по шумама. У ствари, то су били етнотопоними јер су се њима означавали и племе и територија на којој то племе живи.

Беспредложни локатив множине *Vъrbasъ* имао је значење ‘у Врбанима, међу Врбанима’. Он је касније топонимизиран, схваћен је као номинатив једине топонима, па се према њему формирала нова парадигма по **ǫ*-основама. То се могло десити кад је етноним у живој употреби претрпио вишеструке промјене: 1° изједначавање основе („окрњена“ основа *Vъrba-* замијењена је „пуном“ *Vъrbān-*); 2° уједначавање наставака (у дативу множине *-ътъ* умјесто *-тъ*, у инструменталу множине *-ътī* умјесто *-тī*); 3° аналошко преношење флексије с елементом *ch* у локативу множине; 4° замјена беспредложног локатива локативом с предлогом. Тако смо добили нови локатив множине етнонима: о *Vъrbānъschъ*, вѣ *Vъrbānъschъ*.

То што је етнотопоним добио значење хидронима није никакав изузетак.

Тако је Босна и ријека и покрајина, Криваја у Босни и Петњица у Дробњаку (постојбина Вукових предака по мушкој линији) — и ријека и село. У наведеним примјерима име ријеке пренесено је на подручје или мјесто кроз које та ријека тече. О постанку топонима Петњица писали смо у посебном раду, првом чланку из серије „Из ономастике Дробњака“ [Маројевић 1991б].

Смјеру примарне транспозиције којом припада Врбас ближа је транспозиција на релацији ојконим (име насељеног мјеста) Морача (у првобитном значењу ‘Моракова вас’, тј. село, или ‘Моракова долина’) → хидроним (име водног објекта) Морача (у првобитном значењу ‘ријека која протиче кроз Моракову вас’). Касније је хидроним добио шире значење обухвативши ток све до Скадарског језера (по новом језичком осјећању Морача више није била притока Зете него је Зета, са смањеном водном масом, постала притока Мораче). Тако се десило, с једне стране, да се област с једним именом (данашњи макротопоним Зета) налази поред ријеке с другим именом, у доњем њеном току (хидроним Морача), а не поред ријеке са својим именом, а с друге стране, да секундарно име (хидроним Морача) има шире значење него примарно име (макротопоним Морача). Подробније — у раду „О постанку топонима Морача“ [Маројевић 1979].

Што се тиче разматраног хидронима, он је поново, на сасвим другом подручју, секундарно транспонован у ојконим (град Врбас у Бачкој), али је та транспозиција настала административним путем а у вези с колонизацијом (пресељењем дијела становништва).

Литература

1. Бошковић, Радосав (1990), *Основи упоредне граматике словенских језика: Фонетика и морфологија*. Никшић: Универзитетска ријеч.
2. Мароевич, Р. (2000), „Личные имена в системе антропонимических категорий праславянского языка“, *Этимология* 1997–1999, 96–102.
3. Маројевић, Радмило (1979), „О постанку топонима Морача“, *Зборник [Матице српске] за филологију и лингвистику* XXII/2, 213–215.
4. Маројевић, Радмило (1987), „Дискусија“, *Зборник Шесте југословенске ономастичке конференције (Доњи Милановац, 9–12. октобар 1985)*, Београд: САНУ, 81–82.
5. Маројевић, Радмило (1991а), *Ђурилица на раскршћу векова: Огледи о српској етничкој и културној самосвести*. Горњи Милановац: Дечје новине – Београд: Српски фонд словенске писмености и словенских култура.
6. Маројевић, Радмило (1991б), „Из ономастике Дробњака (Петњица, Пошћење, Пута)“, *Дурмиторски зборник: На извору Вукова језика*, [1] (Зборник радова са научног скупа одржаног у Шавнику 7. и 8. јула 1988), Титоград, 57–60.
7. Маројевић, Радмило (1998), „Лична имена у систему антропонимских категорија прасловенског језика“, *Студије српске и словенске*, Серија I: *Српски језик* III, 5–12.
8. Маројевић, Радмило (2000а), *Старославенске студије*, Београд: Филолошки факултет – Крагујевац: Нова светлост.
9. Маројевић, Радмило (2000б), *Српски језик данас*, Београд: ЗИПС, Српска радикална странка.
10. Маројевић, Радмило (2008), *Српски језик данас*, 2. изд., Београд: Бард-фин – Бања Лука: Романов.
11. Трубачев, О. Н. (1985), „Языкознание и этногенез славян. V“, *Вопросы языкознания* № 4.
12. Трубачев, О. Н. (1987), „Праславянская ономастика в Этимологическом словаре славянских языков,

Радмило Н. Маројевић

- выпуски 1–13“, *Зборник Шесте југо-словенске ономастичке конференције* (Доњи Милановац, 9–12. октобар 1985), Београд: САНУ, 9–17.
13. Трубачев, О. Н. (1996), *Slavica Danubiana continuata: Продолжение разысканий о древних славянах на Дунае*, Белград: Сербский лексикограф.
14. Трубачев, О. Н. (2003а), *Этногенез и культура древнейших славян: Лингвистические исследования*, 2-е изд., дополн., Москва: Наука.
15. Трубачев, О. Н. (2003б), *Опыт ЭССЯ: к 30-летию с начала публикации (1974–2003)*, Москва: Наука.
16. Трубачев, О. Н. (2000): О. Н. Трубачев. „Предговор“, *Старославенске студије* / Радмило Маројевић. Београд: Филолошки факултет – Крагујевац: Нова светлост, стр. 7, 9, 11, 13 (са факсимилом оригиналног рукописа на стр. 6, 8, 10, 12, 14).

ОЛЕГ НИКОЛАЕВИЧ ТРУБАЧЁВ И СЛАВЯНСКАЯ ЭТИМОЛОГИЯ ТОПОНИМА ВРБАС

Резюме

В истории славистики и в живых славистических исследованиях эпохи, которая продолжается, Олег Николаевич Трубачёв (родился 23 октября 1930 г. – скончался 9 марта 2002 г.) останется как самый одарённый и самый многосторонний этимолог и основоположник славянской этимологической лексикографии. Он много раз говорил, что в других семействах языков реконструируются общие корни, а славистике удаётся восстановить полные, живые праславянские слова, с их аффиксами, окончаниями и даже с фразеологическим употреблением. В том, что это так, величайшая заслуга самого Трубачёва. Подойдя к этимологии «фронтально», Трубачёв этимологизировал лексику как систему, по понятийно-семантическим полям и как этнокультурные концепты. Этапами на этом пути (в пантеон к славистическим божествам) ему послужат монографические исследования, важнейшие из которых – *История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя* (Москва, 1959) и *Ремесленная терминология в славянских языках (этимология и опыт групповой реконструкции)* (Москва, 1966), перевод и дополнение труда «Этимологический словарь русского языка» Макса Фасмера, учреждение и редактирование ежегодного сборника „Этимология“. Но главное детище его жизни, а во многом и дитя эпохи, к которой он принадлежал и которую творчески обозначил, это его «Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд». В работе над этим фундаментальным произведением выделяются два этапа. Первый составляют тринадцать первых томов, в которых Олег Николаевич – единствен-

Олег Николајевич Трубачов и словенска етимологија топонима Врбас

ный автор, второй – остальные семнадцать томов, подготовленные при его жизни: в них он один из авторов-составителей и редактор. О первом этапе, с точки зрения ономастики, он докладывал в тогдашней Югославии: „Праславянская ономастика в Этимологическом словаре славянских языков, выпуски 1–13“ (*Зборник Шесте југословенске ономастичке конференције*, Београд, 1987). А обо всех тридцати томах должен был говорить в Словении (Югославии больше не было), на XIII Международном съезде славистов, но смерть опередила его: «Доклад пленарного заседания» *Опыт ЭССЯ: к 30-летию с начала публикации (1974–2003)* (Москва, 2003) был опубликован по-смертно.

Первоначальная идея обновления сербистики как науки родилась в Нови-Саде, на выездном заседании международной научной конференции «Сопоставительные, типологические и сравнительно-исторические исследования русского и других славянских языков (25–28 сентября 1996 г.)», которую организовал пишущий эти строки (заседание состоялось при активном участии О. Н. Трубачёва в гимназии, где работал Шафарик, под названием «Русский язык. Сербский язык. Русистика. Сербистика»). И в самом деле, если *русистика* это наука, которая занимается русским языком, тогда и наука, которая занимается сербским языком (литературой, письменностью, культурой) в системе научных дисциплин должна получить соответствующее имя, и этим именем может быть только – *сербистика*. Основная часть упомянутого научного собрания происходила в Белграде, и на ней О. Н. Трубачёв произнёс вступительный доклад *Slavica Danubiana continuata: Продолжение разысканий о древних славянах на Дунае*, который накануне конференции я напечатал отдельной книгой (Белград, 1996). Это исследование будет перепечатано во втором, дополненном издании монографии *Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования* (Москва, 2003), опубликованном посмертно, где приведены сведения о времени написания («Июнь 1996 г.») и первой публикации («Сербский лексикограф. Белград. 1996»). В этом белградском докладе О. Н. Трубачёв обосновал свою славянскую этимологию топонима *Врбас*.

radmilo@mail.ru